

The background of the entire page is a photograph of the Theater Tuschinski building in Amsterdam. The building is a grand, Art Deco-style structure with a central arched window and ornate architectural details. The text is overlaid on this image.

***„Theater Tuschinski – Marzenie
polskiego emigranta”***

**Reportaż Michała Wróblewicz, ucznia III klasy gimnazjum
SPK w Hadze, który zwyciężył**

w VII edycji konkursu

pt. *„Ocalmy od Zapomnienia – dzieje polskich firm”*

organizowanego przez Fundację Semper Polonia

w Warszawie

THEATER TUSCHINSKI

PATHE

Haga, 14 listopada 2011 roku

Pewnego dnia wybrałem się na rodzinną wycieczkę do Amsterdamu. Na początku chodziliśmy po mieście i korzystając z przewodnika zwiedzaliśmy miasto. Jednak, w pewnej chwili, uwagę moją zwrócił napis na jednym z budynków: *Pathé Theater Tuschinski*. Zastanawiałem się, czy może mieć on jakikolwiek związek z Polską. Gdy wszedłem do środka okazało się, że to kino. Jeszcze bardziej zaintrygowało mnie to, ponieważ interesuję się filmem i kinem, i byłem ciekawy historii tego miejsca. Po krótkiej rozmowie z jednym z pracowników, po 4 latach mieszkania w Holandii, dowiedziałem się, że w Amsterdamie mieści się kino, założone przez Polaka. Ostatnio dotarła do mnie informacja o konkursie „Ocalmy od zapomnienia – Dzieje polskich firm”, więc postanowiłem poznać bliżej i przedstawić historię założyciela tego, jak się okazało, kinowego koncernu.

Na początku XX wieku na terenie Rosji pojawiły się nastroje rewolucyjne i miały miejsce prześladowania ludności pochodzenia żydowskiego. W związku z tym wielu Żydów uciekało do Europy Zachodniej, gdzie już dawno nie było pogromów.

Wielu ludzi emigrowało w poszukiwaniu pracy i chleba oraz godnego życia. Najpopularniejszym wówczas kierunkiem była Ameryka i wspomniane już kraje Europy Zachodniej. Wierzono, że tam czeka na emigrantów wspaniały świat i lepsze perspektywy.

Z kolei w latach 1929-33 świat ogarnął wielki kryzys gospodarczy.

Koniec XIX wieku i początek XX to również czas, na który datujemy początek historii kina.

Kiedy w latach dwudziestych kryzys był już mocno odczuwalny, kino zaczęło „podbijać” świat. Nie brakowało odważnych przedsiębiorców, którzy mimo szalejącego kryzysu nie bali się inwestować w tworzenie czegoś nowego. Powstawały największe i najpiękniejsze sale kinowe, w których ludzie po raz pierwszy mogli zobaczyć wspaniały świat filmu. Powstające co raz większe kina przyciągały miliony widzów na całym świecie. Fenomen tamtych czasów pozostawił pamiętki do dnia dzisiejszego w postaci kin, a raczej pałaców kinowych, bo taka jest poprawna nazwa obiektów, które dziś odwiedzają nie tylko widzowie, ale także turyści.¹

Fot. 1 Początki kina

Jeden z takich „kinowych pałaców”, który do dzisiaj jest świetnie zachowany znajduje się w Holandii, w Amsterdamie. Dziś nosi on nazwę *Pathé Tuschinski*.

Pierwszy człon nazwy "Pathé" to dodatek od francuskiej korporacji, która przejęła kino kilka lat temu, natomiast "Tuschinski" pochodzi od nazwiska założyciela i pierwszego właściciela kina Abrahama Icka Tuszyńskiego.²

Abraham Tuschinski to człowiek, który w czasie trwania wielkiego kryzysu, potrafił zrealizować swe marzenia o kinie i odniósł sukces.

Oto jego historia...

Fot. 2 Pathé Tuschinski w Amsterdamie

¹ Źródło: <http://www.wiatrak.nl/1691/amsterdamskie-kino-tuschinski>

² Źródło: <http://www.wiatrak.nl/1691/amsterdamskie-kino-tuschinski>

Abraham Icek Tuschinski (Tuszyński) urodził się 14 maja 1886 roku w Brzezinach pod Łodzią. Pochodził z rodziny polsko-żydowskiej.³ Był synem krawca i w firmie ojca tak dobrze wyuczył się tego zawodu, że był znany w całej okolicy. Niestety życie w Ojczyźnie nie było łatwe, szczególnie z uwagi na nastroje antysemickie. Dlatego w 1903 (lub 1904) roku, podobnie jak wielu Polaków, postanowił wyemigrować do Ameryki w poszukiwaniu lepszego jutra. Podczas podróży zatrzymał się w Holandii. Początkowo miał być to tylko krótki przystanek, ale stało się inaczej.⁴

W 1905 roku sprowadził do Rotterdamu swoją żonę Mariem Tuschinski-Ehrlich.⁵

Fot. 3 Portret Abrahama Tuschinskiego

W Niderlandach pracował jako krawiec i prędko zyskał uznanie oraz sławę. Abraham był zatrudniony w firmie Kattenburg, a wieczorami dorabiał na własny rachunek i gromadził majątek. Jego rodzina powiększała się. Najpierw urodził mu się syn, a później bliźnięta, które jednak zmarły we wczesnym dzieciństwie. Niestety życie rodzinne nie układało się Tuschinskiemu pomyślnie. Jego pierworodny syn również zmarł młodo, a i małżeństwo nie było zbyt szczęśliwe. Abraham lubił kobiety i był wobec nich zawsze szarmancki, a jego wielką miłością była żona szwagra, z którą nawet zamieszkał. Nigdy jednak nie rozwiódł się z Mariem. Prawdopodobnie dlatego, że cały czas był wierny swojej religii.⁶

Interesy natomiast „szły” bardzo dobrze, więc postanowił je rozwijać. W związku z tym założył hotel „Polska”, który stał się „przystanią” dla polskich emigrantów w drodze do Ameryki. Początkowo był to pensjonat dla 50-60 osób. Później jednak mieścił już nawet 300 gości. Abraham przestał szyć i zajął się prowadzeniem największego hotelu dla emigrantów w Rotterdamie.

Przedsięwzięcia przynosiły korzyści jednak fascynacja kinem i wiara w jego wielką przyszłość spowodowały, iż Abraham Tuschinski postanowił zainwestować zarobione pieniądze w swoje marzenia. Wraz ze szwagrami Hermanem Ehrlichem i Hermanem Gerschtanowitzem założył koncern filmowy.

W 1911 roku otworzył pierwsze kino *Thalia* w Rotterdamie. Później powstały kolejne trzy: *Cinema Royal*, *Scala* oraz *Olympia*.⁷

Na początku, kiedy biznes Tuschinskiego dopiero się „rodził”, właściciel poszukiwał różnych form reklamy. Wyszedł ze swą kampanią reklamową na ulice Rotterdamu, gdzie rozdawał bilety zniżkowe, rozwieszał informacje i rozdawał bilety za darmo. Akcja przyniosła oczekiwany skutek i bez większych problemów pozyskał klientów.

Abraham Tuschinski był odważnym przedsiębiorcą i wprowadził wiele innowacyjnych pomysłów w swoich kinach. W jego czasach pojęcie *public relation* nie było znane, on jednak szukał sposobów, aby przyciągnąć uwagę klienta i zatrzymać go przy sobie.

Pierwszą nowością było zatrudnienie kobiet w kasach biletowych. Dotychczas praca ta należała wyłącznie do mężczyzn.

³ Źródło: Wikipedia

⁴ Źródło: Goossens Jesse, *Tuschinski. Droom, legende en werkelijkheid*

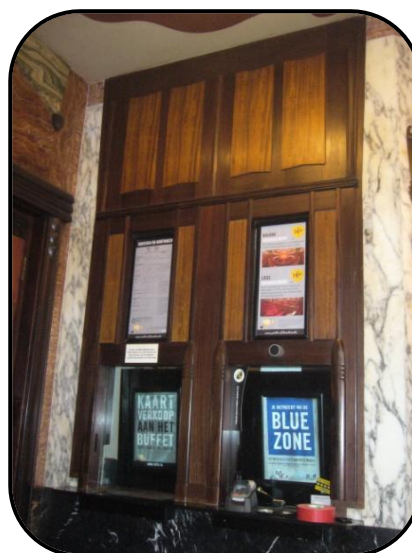
⁵ Źródło: www.zchor.org/zdunska/geozduns.htm

⁶ Źródło: Goossens Jesse, *Tuschinski. Droom, legende en werkelijkheid*

⁷ Źródło: Wikipedia

Fot. 4 Kasa biletowa w latach 20-tych XX wieku

Fot. 5 Kasa biletowa w 2011 roku

Po drugie, drzwi wejściowe były złote, a gości częstowano kawą, szklanką piwa, czy lemoniadą oraz ciastkami. Kolejną zmianą, jaką wniósł do swoich kin Tuszyński było pojawienie się orkiestry. Jak wiadomo w ówczesnych czasach kino było nieme, dlatego też widzowie oglądali filmy przy akompaniamentem pianina. Abraham posunął się jednak dalej i zatrudnił jeszcze dwóch skrzypków, gitarzystę, wiolonczelistę.⁸

Thalia przynosiła oczekiwane korzyści. Mimo to właściciel pozostawał czujnym i gdy tylko dowiedział się o powstaniu konkurencyjnego kina, postanowił swoje zmodernizować i udoskonalić. To posunięcie okazało się genialne, bo oprócz własnego sukcesu pozbył się rywala, a nawet w 1914 roku założył kolejne kino - *Royal*.

Należało ono początkowo do głównego konkurenta Tuschinskiego, Jean'a Desmet, jednak po roku działalności właściciel zauważył, że nie przynosi ono oczekiwanych zysków i zamknął je. Po prostu kino Tuschinskiego było lepsze. Abraham skorzystał z okazji i wynajął obiekt i stworzył kolejne dzieło. *Royal* podobnie jak *Thalia* przyciągał publiczność elitarną, wyświetlano tam ambitne filmy, światowej klasy. Tuschinski jednak był otwarty na widzów z różnych środowisk i nikogo nie chciał pominąć. Dlatego też wraz ze współnikami otworzył kolejne kino *Scala*. Mieściło się ono w kiepskim budynku i było niewielkie, ale zawsze pełne marynarzy i ludzi, którzy przychodzili na romantyczne filmy.

Z racji, że kino było nieme oprócz orkiestry Tuschinski zatrudniał też osobę, której zadaniem było tłumaczyć niemy film. Jej rola była bardzo ważna, bo ona kreowała atmosferę kina. Na przykład tłumacz zatrudniony w *Scali* był Francuzem i doskonale wiedział jak trafić do publiczności o mniejszych wymaganiach. Jego występ zawsze wywoływał aplauz publiczności i szef to doceniał.⁹

W ogóle miał on opinię wspianego pracodawcy, który przejmował się kłopotami pracowników i cieszył się ich radościami. Gdy komuś na przykład urodziło się dziecko otrzymywał kosz smakołyków i pieniądze.¹⁰ Był człowiekiem hojnym i pomagał polskim Żydom w potrzebie, że nie zapomniał skąd pochodził.

W czasie, gdy świat ogarnięty był I wojną światową, w Holandii pojawił się nowy trend – filmy o Dzikim Zachodzie, czyli westerny, które zyskały niesamowitą popularność. Abraham

⁸ Źródło: Goossens Jesse, *Tuschinski. Droom, legende en werkelijkheid*

⁹ Źródło: Goossens Jesse, *Tuschinski. Droom, legende en werkelijkheid*

¹⁰ Źródło: Wywiad z Vivi Engelman-Ehrlich przeprowadzony w *Theater* w 2002 r. z okazji zakończenia renowacji kina, który ukazał się na stronie <http://www.wereldomroep.nl>

Tuschinski nie chciał pozostawać w tyle, ale miał dylemat, ponieważ ten rodzaj kina nie był odpowiedni dla *Thalii* czy *Royalu*, gdzie grane były międzynarodowe filmy dla szerokiej publiczności. *Scala* byłaby odpowiednim miejscem, ale westerny były drogie i wysoka cena biletu w takim małym kinie wydawała się Tuschinskiemu nieodpowiednia. Znalazł jednak wyjście z tej sytuacji i w 1916 roku otworzył nowe kino - *Olimpia*.

Powstające kolejno kina były typowo rodzinnym interesem, Ehrlih był odpowiedzialny za program artystyczny, Tuschinski podróżował i poznawał nowe trendy filmowe, a Gerschnatowitz został szefem *Thalii*. Nawet żona Abrahama siedziała czasem w kasie i rozmawiała z widzami.¹¹

W ciągu 13 lat polski krawiec stał się królem kina.

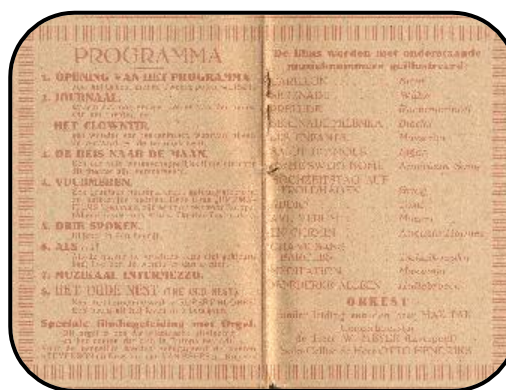
Koncern filmowy rozwijał się znakomicie, jednak założyciel wciąż marzył o stworzeniu kina w Amsterdamie w najwyższym światowym formacie – pałacu kinowego.

Udało mu się tego dokonać 28 października 1921 roku, kiedy to otworzył kino pod nazwą *Theater*.

Abraham Tuschinski otworzył jeszcze dwa luksusowe kina: *Grand Theater* w Rotterdamie w 1923 roku oraz w 1928 roku *Roxy Theater* w Amsterdamie.¹²

Fot. 6 Abraham Tuschinski wraz ze współnikami podczas otwarcia Theater w Amsterdamie

Fot. 7 Program z otwarcia Theater

Tuschinski Theater (dzisiaj *Pathé Tuschinski*) znajduje przy Reguliersbreestraat w Amsterdamie. Kino zostało zbudowane w trzech połączonych stylach architektonicznych: Art Deco, Amsterdamse School i Jugendstil. Elewacja budynku wyróżnia się spośród innych, które otaczają kino. Jest ona kolorowa i bogato zdobiona. Głównym projektantem był Hijman Louis de Jong¹³, jednakże architektura tego gmachu jest również zasługą samego Abrahama Tuschinskiego, który połączył ówczesną modę Art Deco z własnym smakiem, który dla niektórych może wydawać się kiczowaty. Tuschinski miał sporo problemów już podczas budowy obiektu, gdyż wyrzucił architekta i musiał zatrudnić dwóch nowych, którzy sfinalizowali przedsięwzięcie. Budowa zajęła trzy lata (1918 – 1921) i pochłonęła 4 miliony guldenów.¹⁴

Właściciel osiągnął jednak swój wymarzony cel i stworzył unikalny obiekt o niepowtarzalnym stylu.

¹¹ Źródło: Goossens Jesse, *Tuschinski. Droom, legende en werkelijkheid*

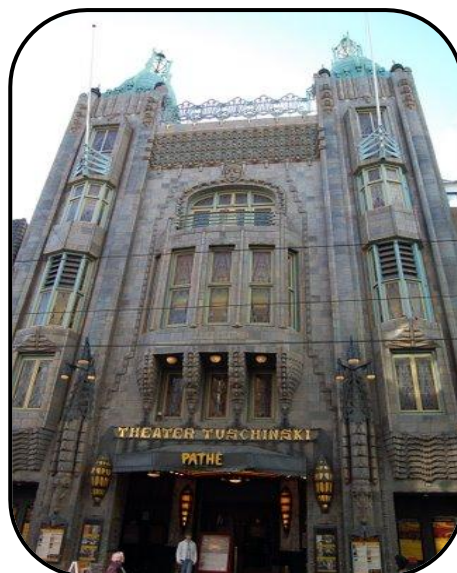
¹² Źródło: Wikipedia

¹³ Holenderski architekt, urodził się w Amsterdamie w 1882 roku, został zamordowany w 1944 roku, w Oświęcimiu

¹⁴ Źródło: Biografisch Woordenboek van Nederland 3

Fot. 8 Budynek Theater Tuschinski w 1921 roku...

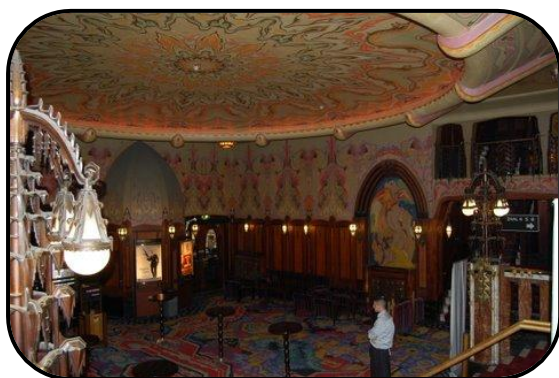
Fot. 9 ... i 90 lat później

Jak wspominała Vivi Engelman-Ehrlich, córka Hermana Ehrlicha, która zmarła niedługo po udzieleniu wywiadu, każdy detal w *Theater* ma własną historię. Pani Engelman-Ehrlich uważała, że to niezwykle, że Abraham – prosty, niepozorny człowiek - z niczego potrafił zbudować taki monument. Wspominała ona również, że Abraham ledwo potrafił czytać, ale miał wycucie kolorów, które do niego przemawiały. Budowla Tuschinskiego była krytykowana przez Holendrów z uwagi na „architekturę ciasteczkową”. Jednak Abraham nie ugiął się pod presją opinii publicznej i budynek pozostał taki jak chciał tego właściciel.¹⁵

Kino do dnia dzisiejszego robi ogromne wrażenie już na zewnątrz, jednak wspaniałe schody prowadzące do foyer oraz zdobienia ścian, sufitów i ręcznie tkane, grube na kilka centymetrów dywany oraz niezwykle bogaty wystrój lamp¹⁶, wprowadzają odwiedzających w zupełnie inny świat – świat przepychu i luksusu.

Fot. 10 Schody do foyer w Pathé Tuschinski

Fot. 11 i 12 Wnętrze Pathé Tuschinski

¹⁵ Źródło: Wywiad z Vivi Engelman-Ehrlich przeprowadzony w *Theater* w 2002 r. z okazji prowadzonej renowacji kina, który ukazał się na stronie <http://www.wereldomroep.nl>

¹⁶ Źródło: Biografisch Woordenboek van Nederland 3

Główna sala w czasach Tuschinskiego mieściła 1290 widzów, którzy zasiadali na wygodnych fotelach, w lożach lub na balkonach umiejscowionych na dwóch poziomach. Oprócz sali głównej w kompleksie znajdowało się kilka mniejszych sal.¹⁷

Fot. 13 Główna sala kinowa

Obecnie w holu znajduje się tablica pamiątkowa poświęcona wujom i ojcu pani Engelman-Ehrlich.

W tym miejscu, jak sama wspominała, często stawał Tuschinski i częstował gości cygarem, a w czasie kryzysu kawałkiem ciasta. Theater Tuschinski był otwarty dla każdego, bez różnicy na stan i pochodzenie. Kiedy ludzie z prowincji chcieli zdejmować klompy¹⁸ przed wejściem, Tuschinski prosił, by wchodzili w butach, bo dywan jest dla ludzi, a nie odwrotnie.¹⁹

Fot. 14 Tablica pamiątkowa w Pathé Tuschinski

W 2002 roku w prasie ukazał się wywiad z jednym z pracowników Abrahama Tuszyńskiego, Alfonsem Doorson. Pracował on jako piccolo w Tuschinski Theater w latach 1934-1939. Wspomina Tuschinskiego, jako miłośnika kina, który stworzył imperium z niczego: „Przybył z niczym z Polski do Holandii i wybudował najpiękniejszy kinoteatr.”

¹⁷ Źródło: <http://www.wiatrak.nl/1691/amsterdamskie-kino-tuschinski>

¹⁸ Typowe holenderskie, drewniane buty

¹⁹ Źródło: Wywiad z Vivi Engelman-Ehrlich przeprowadzony w Theater w 2002 r. z okazji prowadzonej renowacji kina, który ukazał się na stronie <http://www.wereldomroep.nl>

Fot. 15 i 16 Alfred Doorson jako piccolo w Theater Tuschinski w Amsterdamie

W wywiadzie opowiada, co czuł, kiedy w wieku 14 lat rozpoczął pracę: „*Czy możesz sobie wyobrazić, jakie wrażenie zrobił na mnie budynek? Nie byłem nigdy w kinie, a tu znalazłem się w środku pałacu. Nie mogłem uwierzyć swoim oczom. To była bajka.*” To były złote lata Tuschinskiego. Pracowało wtedy około stu ludzi, wystarczająco by założyć własny klub sportowy (Sportvereniging Tuschinski).

Zadaniem Doorsona było wskazywać gościom drogę, praca jednak nie była łatwa, jak sam opowiada: „*Pracowaliśmy od 12 do 24. Ponieważ miałem tylko 14 lat, to mogłem między 14 i 16 iść do domu... Dzień zaczynaliśmy od sprzątnięcia. W oparciach foteli były popielniczki, które trzeba było opróżnić i wyczyścić... Dzień kończyliśmy odkurzeniem dywanów.*”²⁰ Według rozmówcy Tuschinski był perfekcjonistą. Nie tolerował lenistwa, a jeżeli któryś z pracowników przyszedł do pracy z brudnymi paznokciami lub miał na sobie brudne buty, został natychmiast odesłany do domu. Był wymagającym, ale sprawiedliwym pracodawcą. Sam również bardzo dbał o wygląd, zawsze był świetnie ubrany i na ówczesną modę pomadał włosy.

Alfons Doorson wspomina dalej: „*Tamto kino nie było tym, które dziś znamy. Nie można tego porównywać. Publiczność witała orkiestra. Kiedy zaczynał się program wyświetlano reklamy i dziennik z poligonu. Potem była przerwa. Dziewczyny spacerowały z lodami lub papierosami. Mogłeś cieszyć się występem artystów kabaretowych. Po przerwie zaczynał się główny film.*”²¹

Tuschinski, jak każdy człowiek sukcesu miał wrogów. Jednym z nich był Menno ter Braak, który razem z kolegą w 1927 r. założyli stowarzyszenie „Filmliga”, która wydawała własne czasopismo. Postulowali oni konieczność wyświetlania filmów, które nie są pokazywane tylko w kinach komercyjnych.

W latach trzydziestych „Filmliga” rozpoczęła kampanię przeciwko zbyt frywolnemu wystrojowi wnętrza kinoteatru, a w czasie protestu kobiet spłonął pokój japoński. Kobiety protestowały przeciwko pokazywaniu nagości w filmie l'Histoire d'O. Przyczyny tej nienawiści Ter Braak do Tuschinskiego nie są jasne.²²

²⁰ Źródło: Wywiad z Alfonsem Doorson, który ukazał się w *Het Parool* w 2002 roku

²¹ Źródło: Wywiad z Alfonsem Doorson, który ukazał się w *Het Parool* w 2002 roku

²² Źródło: Goossens Jesse, *Tuschinski. Droom, legende en werkelijkheid*

W czasie krachu w USA i późniejszego kryzysu teatr (kino) stanął na skraju bankructwa. Wojna zapobiegła bankructwu, ale kino przeszło na własność niemiecką. Okupanci zajęli *Tuschinski Theater* i zmienili nazwę kina na *Tivoli*. Było ono niedostępne dla ludności żydowskiej. Mimo strachu przed wojną, Abraham nie myślał o ucieczce. Uważał, że to byłaby zdrada wobec kraju, który potraktował go jak człowieka. Gdyby nie wojna i prześladowania na pewno przezwyciężyłby problemy i znowu pracował na pełnych obrotach.²³

14 maja 1940 roku zbombardowano Rotterdam i wszystkie znajdujące się w tym mieście kina uległy kompletnemu zniszczeniu. Dzieło życia Abrahama Tuschinskiego zostało zrujnowane, a sam przedsiębiorca zbankrutował.

1 lipca 1942 roku Abraham Tuschinski wraz z rodziną zostali wywiezieni do obozu przejściowego w Westerbork, a następnie do Oświęcimia gdzie 17 września tego samego roku zostali zamordowani.²⁴

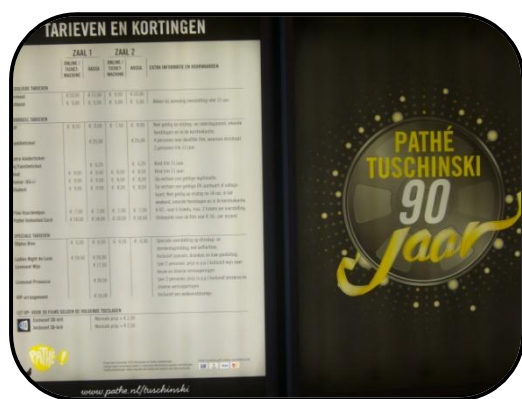
Również jego współpracownicy i ich rodziny zginęli w obozach koncentracyjnych.

Wojnę przeżyli tylko syn Gerschtanowitza - Max oraz syn i córka Ehrlicha - Nathan i Vivi. To właśnie Max Gerschtanowicz przywrócił po wojnie pierwotną nazwę kina i został jego dyrektorem.²⁵

W latach 1998 - 2002 przeprowadzono remont kina odświeżając i ukazując dawną świetność obiektu. W historycznym audytorium "Grote Zaal" obecnie znajdują się 784 miejsca. Wyświetlane są w niej co miesiąc projekcje filmów z klasyki kina światowego. Tam też odbywają się wszystkie największe gale i premiery filmowe.

Kino również rozbudowano o dodatkowych pięć sal kinowych, posiadających od 105 do 191 miejsc, w sąsiednim budynku.²⁶

W 2011 roku *Pathé Tuschinski* obchodzi 90. rocznicę istnienia. Z tej okazji już od stycznia odbywają się projekcje klasycznych filmów niemych i nowszych produkcji światowego formatu.²⁷

Fot. 17 i 18 Dzisiejszy repertuar w Pathé Tuschinski

Nazwisko Tuschinski jest dzisiaj rozpoznawalne w całej Holandii i to moim zdaniem jest największym sukcesem firmy Abrahama Icka Tuschinskiego.

²³ Źródło: Wywiad z Vivi Engelman-Ehrlich przeprowadzony w *Theater* w 2002 r. z okazji prowadzonej renowacji kina, który ukazał się na stronie <http://www.wereldomroep.nl>

²⁴ Źródło: Wikipedia

²⁵ Źródło: <http://www.filminnederland.nl/en/dutch-film-history/theater-tuschinski>

²⁶ Źródło: <http://www.wiatrak.nl/1691/amsterdamskie-kino-tuschinski>

²⁷ Źródło: <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/personen/t/tuschinski,+abraham>

W opracowaniu korzystano ze źródeł, głównie w języku holenderskim i angielskim, z powodu niewielkiej ilości materiałów w języku polskim, w postaci książek, czasopism, artykułów archiwalnych i stron internetowych.

Bibliografia:

Biografisch Woordenboek van Nederland 3, Den Haag 1989

Goossens Jesse, *„Tuschinski. Droom, legende en werkelijkheid”*, Den Haag 2002

Czasopismo *Het Parool* z 2002 roku

Czasopisma, archiwalne artykuły i dokumenty dotyczące kina dostępne na stronie internetowej <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2011/oktober/Theater-Tuschinski-in-de-jaren-30.html>

<http://www.filminnederland.nl/en/dutch-film-history/theater-tuschinski>

<http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/personen/t/tuschinski,+abraham>

<http://www.wiatrak.nl/1691/amsterdamskie-kino-tuschinski>

<http://www.zchor.org/zdunska/geozduns.htm>

Wikipedia

Film dokumentalny: http://wn.com/Abraham_Icek_Tuschinski

Filmy archiwalne : <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2011/oktober/Theater-Tuschinski-in-de-jaren-30.html>

Film pt. „*Największy z największych*” z 2002 roku - YouTube

Przedwojenne filmy reklamowe dostępne w Archiwum „Beeld en geluid” (<http://archieven.beeldengeluid.nl/>)

Wywiad z Vivi Engelman-Ehrlich na stronie radia <http://www.wereldomroep.nl>

W pracy wykorzystano również fotografie archiwalne i współczesne pochodzące z Internetu oraz zdjęcia z zasobów szkoły SPK w Hadze i własne.

Spis fotografii:

Fot. 1 Początki kina – Internet <http://www.wiatrak.nl/1691/amsterdamskie-kino-tuschinski>

Fot. 2 *Pathé Tuschinski w Amsterdamie* – Amsterdam, listopad 2011, autor Michał Wróblewicz

Fot. 3 *Portret Abrahama Tuschinskiego* – Internet <http://www.directorsguild.nl/producties/view/341>

Fot. 4 *Kasa biletowa w latach 20-tych XX wieku* – Internet <http://www.filminnederland.nl/en/dutch-film-history/theater-tuschinski>

Fot. 5 *Kasa biletowa w 2011 roku* – Amsterdam, listopad 2011, autor Michał Wróblewicz

Fot. 6 *Abraham Tuschinski wraz ze współnikami podczas otwarcia Theater w Amsterdamie* – Internet <http://www.jessegoossens.nl/tuschinski/boek/06opening.html>

Fot. 7 *Program z otwarcia Theater* – Internet <http://www.jessegoossens.nl/tuschinski/boek/06opening.html>

Fot. 8 *Budynek Theater Tuschinski w 1921 roku* – Internet <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2011/oktober/Theater-Tuschinski-in-de-jaren-30.html>

Fot. 9 ... *i 90 lat później* – wycieczka szkolna Amsterdam 2008, z zasobów SPK w Hadze

Fot. 10 *Schody do foyer w Pathé Tuschinski* – Internet <http://en.wikipedia.org/wiki/Tuschinski>

Fot. 11 i 12 *Wnętrze Pathé Tuschinski* – wycieczka szkolna Amsterdam 2008, z zasobów SPK w Hadze

Fot. 13 *Główna sala kinowa* – Internet <http://www.tumblr.com/tagged/abraham+icek+tuschinski>

Fot. 14 *Tablica pamiątkowa w Pathé Tuschinski* – Amsterdam, listopad 2011, autor Michał Wróblewicz

Fot. 15 i 16 *Alfred Doorson jako piccolo w Theater Tuschinski w Amsterdamie* – Internet <http://home.tiscali.nl/stokkel/piccolo.htm>

Fot. 17 i 18 *Dzisiejszy repertuar w Pathé Tuschinski* - Amsterdam, listopad 2011, autor Michał Wróblewicz